

Mnogi smatraju da su rebetske pjesme stigle u Grčku zajedno sa izbjeglicama 1922. godine.¹ Istina je, međutim, da su u istom obliku ali drugačijeg sadržaja bile poznate mnogo ranije, još u takozvanoj »prvobitnoj« Grčkoj.² Znamo da su ih pjevali i uz njih igrali još ustanici 1821. godine — a još više u provincijama Otomanskog Carstva, koje su mnogo kasnije priključene grčkoj državi. U »prvobitnoj« Grčkoj, koja je sačinjavala glavno tijelo prve nezavisne grčke države, bile su, naravno, odbacivane i prezrene — a da nisu nestale — kao i toliki drugi elementi naše narodne tradicije, od arhitekture do jezika, zato što su podsjećale na vijekove ropstva ili zato što ih je zamela bujica evropeizacije. Sam narod — izuzimajući određene marginalne društvene grupe — počeo je, sa razvojem gradova i malograđanstva, da i u tome oponaša vladajuću klasu, koja je, sa svoje strane, majmunski oponašala evropske, a posebno talijanske modele. Poslije oslobođenja Makedonije i Trakije, ove su pjesme ponovo zauzele svoje mjesto u grčkoj narodnoj muzici. Dolazak izbjeglica iz Male Azije 1922. dao im je novi podsticaj, posebno u gradskim centrima —

log. Ovo malo znanja koje posjedujem o ovoj temi nije zasnovano na teorijskim studijama koje ionako ne postoje, nego na ličnom iskustvu, a to iskustvo bih htio da izložim u nadi da će makar malo pomoći budućem istraživaču. Posljednjih trideset godina pratio sam izbliza ovu evoluciju. U Solunu, gotovo kao beba, pjevao sam ili slušao kako pjevaju »Jeleče«, »Mali kaluder« i »Obećanja« — »ako mi tvoja mati dâ šezdeset obećanja...« Dvije-tri godine prije Metaksasove diktature³, koje sam stigao da proživim u Atini, slušao sam pjesmu »Sjecikese« — »što prst u uho...«. Ali i pod Metaksasovom diktaturom, usprkos svim zabranama, koliko u Atini toliko i u Volosu, gdje smo ljetovali dvije-tri godine, slušao sam mnoge rebetske pjesme — i to one najteže — a da ih sam — sitni konformista — nisam pjevao. U tome sam slijedio primjer odraslih oko sebe, koji su ih povezivali sa polusvijetom i prezirali ih.

Ali šta je bio taj »polusvijet«? Bili su to, naravno, raznovrsni »antidruštveni« elementi, lumpenproletarijat. No, njima treba dodati i jedan dio radničke klase, koju su građani i malograđani u ono vrijeme olako povezivali sa »polusvijetom«.

ili gotovo svi, a svi su bili »sluge«. Svi su osjećali potrebu da oplaku svoju sudbinu, nešto što Grku ionako prirodno dolazi, još iz vremena prvog grčkog suvereniteta. Kao nekada samo po mjestima koja su predstavljala tabu, sada je svuda vladala atmosfera bezakona, straha, bijede i smrti. Nije više bilo grčke žandarmerije da održava uobičajene klasne razlike i ponaša se jednostrano. Postojao je samo zajednički neprijatelj, **stranac**, pred kojim su svi Grci, zločinci i nevini, bogati i siromašni, bili — sa izuzetkom izdajnika — manje-više jednaki, svakog časa mogli biti podvrgnuti progonstvu koje je u miru rezervisano samo za zločince, živjeli od danas do sutra, strahovali i svi, na ovaj ili onaj način, svakodnevno bili suočeni sa smrću. U takvoj atmosferi rebetske pjesme našle su plodno tlo da se razviju. Mnoge od pjesama koje smo slušali neposredno poslije rata napisane su upravo u ovo vrijeme.

Naravno, tango, valcer i slou i dalje su se bez prestanka komponovali i pjevali. Forme umjetnosti, aristokratske ili narodne, nikada ne umiru preko noći. Pojavljuje se, u početku diskretno, nekakva nova forma koja se nadmeće sa

REBETSKE PJESME 1964

Atini, Pireju, Solunu i Volosu — u kojima su se ovi nastanjivali.

Jesu li rebetske pjesme turskog porijekla? I jesu i nisu. Nisu, zato što Turci, kad su stigli u Vizantiju, nisu imali sopstvene kulture — pozajmili su elemente od perzijske, arapske i vizantijske. Jesu, jer su im Turci vremenom dali »težinu« koja je odgovarala njihovom nacionalnom temperamentu. Taj »civilizirajući« proizvod druge generacije upozнали su porobljeni Grci i donijeli ga sa sobom kada su 1922. stigli u Grčku. To što su ih starosjedioci, građani i malograđani, koji su u međuvremenu navikli na evropsku muziku, smatrali »turskim« nije nimalo čudno. Zar nisu i same izbjeglice prozvali »turskim sjemenom«? Lično smatram da, uprkos svim uticajima koje su primile, rebetske pjesme u velikoj mjeri vode porijeklo od vizantijskih narodnih pjesama, koje, opet, po svojoj prilici imaju korijene u drevnim plesovima — jonskim, frigijskim, mješovitolijskim i tako dalje.

Sve ovo predstavlja zanimljivu temu za istorijsko istraživanje, ali ja nisam istoričar. U okvirima ovog kratkog eseja mene zanima evolucija rebetskih pjesama u grčkom društvu od Maloazijske katastrofe pa nadalje. Nisam ni socio-

tom«, kao i mnoge od najsiromašnijih izbjeglica koje su se borile za kakav-takav opstanak. Ovi posljednji imali su još nešto zajedničko sa polusvijetom, barem u smislu u kom su ih posmatrali građani i malograđani: naviku da uživaju hašiš, koja je, naravno, bila raširenija u Maloj Aziji kao i u nedavno oslobođenim gradovima, u Solunu, na primjer, nego u »prvobitnoj« Grčkoj. Sve to raznovrsno sirotinjsko mnoštvo osjećalo je potrebu za jednim načinom izražavanja kroz muziku i to muziku različitu od narodne pjesme sa sela ili od kantata i tangâ malograđana i građana. Prigrili su, dakle, rebetske pjesme, koje je, kao što se moglo i očekivati, osudio kao antidruštvene i nepoželjne fašistički režim od 4. avgusta.

Da je ova zabrana potrajala duže, njihov progres bi vjerovatno bio zaustavljen, ili bi ih sasvim nestalo. Međutim, rat i haos koji su uslijedili dali su im priliku da se vinu. Sada su se svi Grci, kako džeparoši tako i malograđani i građani, našli u istoj vreći i djelimično se povezali sa predratnim polusvijetom, iz kog su Nijemci, uzgred rečeno, regrutovali najveći broj pripadnika »bataljonâ bezbjednosti«. Nije više bilo sitih i gladnih, gospodara i slugu. Svi su gladovali,

starom i, malo-pomalo, baca je u zasjenu, sve dok je ne ukloni. Prirodno, još uvijek ostaje nešto što i dalje kultiviraju oni koji su neobaviješteni ili osjećaju jeftinu nostalgiju, a tako nešto dogodilo se i sa predratnom lakom muzikom. Štaviše, pošto je bila bliža osvajačima i pošto su je njegovali manje agitatorski elementi masa, ova muzika ne samo da je bila dozvoljena nego je gotovo nametana porobljenima. Morala se po svaku cijenu stvoriti iluzija da je sve u najboljem redu. Njemački automobili sa megafonima, koji su kružili uglavnom po siromašnim četvrtima, nisu, naravno, puštali rebetske pjesme: budili su svijet malih ljudi pjesmama kao što je ona neporediva »Ujutro me budiš poljupcima«, a to je u stvarnosti bilo buđenje poljupcima smrti, buka čiji je cilj bio da priguši jeku mitraljeza sa stratišta Kesarijani i jauke Grka koji su umirali od gladi ili bivali masakrirani. Po prvi put su ove pjesme s punim pravom ponijele naziv lakih, jer više nisu bile lake samo po melodiji nego i dubini, pošto nisu imale nikakve veze sa stvarnošću, nego su je, naprotiv, falsifikovale. Nijedan okupacijski tango nije govorio o taocima, gladi ili bolu pod tuđinskom okupacijom. Svi su i dalje govorili o ljubavima, mjesečinama i cvijeću. To su bile pjesme mahnitih, jer šta je ludilo ako ne potpuno otuđenje od stvarnosti?

Ne kažem da su rebetske pjesme govorile o taocima, gladi ili okupaciji. A kad sada razmislim o tome, vidim da nije ni bilo moguće da izraze duh slobodnih Grka koji su se u planinama borili protiv okupatora — a ponekad i jedni protiv drugih. S druge strane, partizani su najvećim dijelom bili seljaci i pjevali

¹ Grčko-turski rat 1920-1922. rezultirao je porazom Grčke, koji Grci nazivaju i »Maloazijskom katastrofom«. Iz istočne Trakije, Istantula, Male Azije i područja oko Crnog mora u Grčku je protjerano oko 1,500.000 stanovnika. **Prim. prev.**

² Srednja i južna Grčka sa Peloponezom i bez većine ostrva, proglašena za kraljevinu 1832; prva nezavisna grčka teritorija poslije ustanka 1821. **Prim. prev.**

³ Janis Metaksas (1871-1941), grčki general i političar. Državnim udarom od 4. avgusta 1936. došao na vlast, raspustio Parlament i uveo totalitarni režim. Premda je rad političkih stranaka zabranjen, mnoge građanske slobode suspendovane a ljudi progonjeni, Metaksasova diktatura ipak nije imala oblike Hitlerove ili Musolinijeve, koliko zbog grčkog slobodarskog duha toliko i zbog nedostatka masovne podrške »vođi«. **Prim. prev.**

su ili narodne pjesme ili grčke verzije ruskih, pa i njemačkih marševa. Međutim, po gradskim tavernama, u kojima po prirodni stvari nije bilo mjesta marševima, kada bi se Grk napio — a vino je bilo možda jedina roba koje mu nije nedostajalo, zajedno sa hašišom koji se u ono vrijeme prodavao gotovo slobodno — osim lakih, pjevao je uglavnom rebetske pjesme. One možda i nisu govorile o Otporu ili o gorčini tuđinske okupacije. Međutim, govorile su o nečem trajnijem: o gorčini života, a svako im je davao tumačenje koje je želio.

Ja, u to vrijeme još uvijek mladić, pripadnik klase koja je i dalje pjevala tango kao i raznovrsne pomodne talijanske pjesmice, ne posjedujem ništa sem površinskog i na neki način retroaktivnog znanja o tim rebetskim pjesmama. Svijest o njihovom postojanju stekao sam prvi put odmah po oslobodenju, kada sam otišao na jedno muzičko veče Manosa Hadzidakisa, već sam ih strasno volio. Bilo je to doba kad sam počeo da se bunim protiv svih laži koje su mi govorili još od kolijevke, a ove pjesme bile su »revolucionarne« u širem, možda i boljem značenju te riječi. Protestovale su, posredno ili neposred-

na trgu Omonija, ⁵⁾, pa su sada pjevali rebetske pjesme iz izopačenog snobizma, intelektualnog mazohizma ili iz autentično revolucionarnog duha.

Ne znam kada je tačno došlo do skoka iz pseudoilegalnosti u društveno prihvatanje. Znam samo da je jedno vrijeme pjevati rebetske pjesme značilo natjerati mnoga lica da se smrknu, a žandarma da te sumnjičavo odmjere — nimalo čudno kad si se i sâm osjećao pomalo »van Zakona«. Patrola vojne policije prolazila je pored taverni u kojima je svirao buzuki i skupljala mornare i vojnike koji su igrali zeibekiko i cifteteli ⁶⁾. Jedne večeri i ja sâm, u to vrijeme potporučnik, zatražio sam objašnjenje od pretpostavljenog oficira, Ne, kazao mi je, nisu plesovi zabranjeni za vojnike, ali zar više nema lijepih grčkih plesova — tanga i valcera? Veliki uspjesi nekolicine narodnih kompozitora — Cicanisa, Vamvakarisa, Papajonua ⁷⁾ — uprkos tome što ih je pjevala Cijela Grčka, nisu mogli da suštinski izmijene neprijateljski stav primitivnog malograđanskog establišmenta, koji je puštao da mu izraste dugačak nokat na malom prstu — ali i u mozgu. Dok sam 1960. putovao iz Sidneja za Pirei na preko-

kojima je svirao buzuki; cijene na jelovnicima su skočile, vlasnici taverni počeli su da iznajmljuju veće prostorije u središnjim dijelovima Atine i Pireja, svirači buzukija obukli su čak i smokinge, orkestru su dodali i klavir, klijentela je počela da razbija tanjire zbog pjevaljke sa zlatnim zubima, cijene su ponovo skočile, a narod se uplašio i povukao u nezane taverne. Međutim, i te taverne su otkrili prvo ekscentrici a zatim i skorojevići, i u njima su se dočepali stolova, dok je narod, koji više nije nalazio mjesta da sjedne, morao da se iskuplja (napolju ⁸⁾) i blene u orkestre, da blene u skorojeviće i tuđince svake vrste — tu su ih sada kolektivno dovodile turističke agencije da bi malo uživali u lokalnom koloritu i da sluša pjesme koje su nastale u tom istom narodu, ali za čiji su džep sada bile preskupe. Prevladavala je, dakle, paranoična situacija u kojoj turisti idu da vide narod, a narod turiste. Turisti su, diveći se duhovnim proizvodima cijelih decenija ekonomske bijede i društvene nepravde — jednom dijelu »grečkog bola« — laskali narodu, a zauzvrat se postajali predmet buljenja i model za oponašanje. Na obzorju se jasno ocrtavalo društvo izobilja, a zajedno s njim i vulgarizacija i protuitisanje svega i svačega.

Da završim: uz saradnju nekolicine dobronamjernih umjetnika i mnogih beskrupuloznih eksploatatora duše naroda, sada se pred našim očima odvijala maestraalna pljačka — pljačka prava naroda da oplakuje barem svoju sudbinu. Ili su, možda, u međuvremenu, nestali razlozi koji su ga ranije tjerali na plač? Ko zna? U svakom slučaju, rebetske pjesme su postale dio establišmenta, gubile su svoju oštrinu — postajale su i one (dajući svoj doprinos svemu ostalom), nalik okupacijskom tangu. Sada su »grčkije«, naravno — ukoliko se ne miješaju sa maloazijskim ili indijskim elementima — ali šta biste htjeli, nisu to više one rebetske pjesme naše mladosti. Ne govore više o društvenoj nepravdi ili o gorčini života. Ne protestuju — naprotiv, one afirmišu. Jedino još nisu prestale da govore o gorčini pećalbe, a to je veoma značajno, pošto je emigracija ostala jedina vrsta bijega od stvarnosti koja je dobrovoljna — ukoliko nije nametnuta. Dakle, one pjesme koje su uspjele da u jednom periodu postanu sredstvo izražavanja protesta cijelog jednog naroda protiv bilo kakve vrste eksploatacije, sada komponuju plutokratskim metodama masovne proizvodnje ti isti eksploatatori ili ih finansiraju u svrhu opštenarodne konzumacije. A narod, koji ne shvata o čemu je riječ, narod koji je posljednjih nekoliko godina malčice utolio glad — i pošto ju je utolio zamišlja da se obogatio — narod ih pjeva.

Ovo je veoma značajno sa sociološko-političkog stanovišta. Međutim, ja nisam ni političar niti sam profesionalni reformator. Jedino sam kompetentan da kritikujem estetski rezultat cijele ove farse. A on je vrijedan žaljenja.

Prevod s grčkog: Zoran Mutić

⁸⁾ 1964. godine vozači trikolica i građevinski radnici još uvijek nisu zaradivali dovoljno da bi mogli ići po tavernama u kojima je svirao buzuki da bi tamo udarili brigu na veselje »lupajući tanjire«. **Primjedba autora.**

no, protiv društvene nepravde, protiv samog života, naposljetku, možda su nesvjesno oplakivale i propast ljevice i partizanskog pokreta koja se već jasno nazirala. I bile su čak i tada ne ilegalne niti izričito zabranjene od policije, koliko predmet najdublje mržnje svih onih neobrazovanih, reacionara i uštogljenih građana koji nisu gubili vrijeme neposredno poslije oslobodenja, a još više za vrijeme građanskog rata, da se iznova organizuju i istupe kao zakoniti i jedini sudac ponašanja cjelokupnog društva. Naravno, čak su se i oni, poslije traumatičnih iskustava okupacije, sada pomalo stidjeli zbog tanga koji su nekad pjevali. Zbog toga se u određenim krugovima, uporedo sa engleskim i američkim pjesmama koje su smjesta ušle u modu — i koje su, naravno, smjesta počeli da oponašaju naši kompozitori — tražilo da se uspostavi narodna pjesma kao jedina autentična grčka. Kraljica Frederika i Licej Grkinja neprekidno su organizovali manifestacije takve vrste. U to vrijeme započeo je i po svemu hvale vrijedan pokušaj Dore Stratu ⁴⁾. Međutim, rebetske pjesme neprekidno su ovaj prostor i zadobile sve više ljubitelja. U »polusvijet« koji ih je ranije pjevao sada su se uključili i neki ekscentrični stranci, uglavnom Englezi, i neki mladi buntovni intelektualci i umjetnici, građani i malograđani — »potomci dobrih porodica na lošem glasu«, prema riječima Nate Melas — koji su krenuli nizbrdicom uspinjući se uskim stepeništem taverne »Kod Marija«

⁴⁾ Pozorište koje je osnovala Dora Stratu ima za cilj njegovanje tradicije, narodnih pjesama i igara. **Prim. prev.**

keanskom brodu *Patris*, zatražio sam od orkestra da zasnira i neku rebetsku pjesmu, ali kapetan to zabrani. A onda, iznenada, kada sam jednog popodneva iste godine stigao u Tulon, smjestio sam se u neki hotel u staroj luci, ali nikako nisam mogao da zaspi: džuboks u baru u prizemlju do kasno poslije ponoći devet do deset puta svirao je Hadzidakisovu »Djecu Pireja«. Kompozitori lake narodne muzike, zabljesnuli ovim uspjehom, nisu oklijevali da smjesta počnu oponašati Hadzidakisov primjer, pa su počeli da pišu monstruozne aristokratske rebetske pjesme. Građani su shvatili da je svaki dalji otpor uzaludan. Stoga su ih, uz poznatu taktiku neutralizacije putem stvaranja navike, usvojili, učinili ih svojim sopstvenim: to je najbolji način da se kastrira jedna »revolucija« — jeftin, bezbjeđan i bez krvi. Počeli su, dakle, da zalaze noću po raznoraznim tavernama u

⁵⁾ Jedan od dva glavna trga u Atini, sa mnoštvom prodavnica, restorana, bioskopa i noćnim životom, koji u posljednje vrijeme seli na periferiju. Za razliku od drugog Ustava (Sintagma), sa Parlamentom, luksuznim hotelima i bankama, Omonija se smatra »narodnim« trgovom. **Prim. prev.**

⁶⁾ Plesovi koji se igraju uz buzuki i prateće instrumente: ritam u kom se ove pjesme pišu i izvode. Naziv vuku iz Male Azije, a često ga dobijaju po regiji ili profesiji za koju su vezani. Tako postoje hasapiko, serviko, murmuriko itd. Razlikuju se po stilu i atmosferi koju stvaraju i načinu igranja (grupno, solo, u mjestu, na stolu itd). **Prim. prev.**

⁷⁾ Vasilis Cicanis (1919-1985) i Janis Papajonu (1912-1972), kompozitori, pisci tekstova i izvođači desetina pjesama, smatraju se legendama narodne pjesme. **Prim. prev.**